

Голові СВР ДФ 35.052.096
у Національному університеті
«Львівська політехніка»
Міністерства освіти і науки України
доктору юридичних наук, професору
Ірині ЖАРОВСЬКІЙ

79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12

В І Д Г У К

офіційного опонента

**доктора юридичних наук, професора Ольги БАЛИНСЬКОЇ
на дисертацію ВАТАМАНЮК Любові Василівни
«Інститут правосуддя в Україні: ціннісний вимір»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Вивчення рукопису дисертації Ватаманюк Любові Василівни та ознайомлення з науковими публікаціями здобувачки дає підстави для попереднього висновку, що дисертантка виконала роботу на належному науково-методологічному рівні й досягла поставлених дослідницьких цілей. Цей висновок підтверджується додержанням низки основних критеріїв, які ставляться до такого виду наукових робіт.

Актуальність теми дослідження Ватаманюк Любові Василівни «Інститут правосуддя в Україні: ціннісний вимір» не викликає сумнівів, що зумовлено багатьма правовими, філософськими та соціальними детермінантами. Першою з актуалізованих площин є переосмислення самої дефініції правосуддя й розширення її природно-правового розуміння як сфери реалізації принципів справедливості, рівності та гуманізму. Другим актуалізаційним чинником, який виплаває з попереднього, є наповнення позитивістським змістом інституту правосуддя як середовища здійснення державної волі, тобто реалізації встановлених державою норм як букви закону та духу права в контексті дуальності категорій суцього та належного.

Варто зауважити, що саме на рубежі ХХ – ХХІ століть значно активізувалася наукова полеміка щодо визначення філософсько-правової природи правосуддя, адже в цей час у багатьох країнах світу інтенсифікувалися

процеси реформування судової системи. Тому подальші тенденції щодо переосмислення ціннісного виміру інституту правосуддя й вироблення нових підходів до забезпечення його правовими засобами пов'язані з конкретними історичними обставинами, особливостями встановленого у державі правового та політичного режиму, а також рівнем суспільної, групової, професійної та індивідуальної правосвідомості. З огляду на це, цілком закономірною постає дихотомія розуміння правосуддя: з одного боку, як природного (належного) інституту державної влади, спрямованого на захист прав і основоположних свобод людини, а з іншого – як позитивного (суцього) рівня свободи, рівності та справедливості, що демонструє ціннісний зміст інституту правосуддя та суттєво впливає на вироблення й забезпечення ефективного державного механізму, особливо в умовах транзитивного суспільства. Усе вищенаведене вагомо обумовлює актуальність обраної теми дисертації Ватаманюк Любові Василівни.

Своєчасності роботі додає і те, що, попри очевидну наукову та практичну значущість обраної для вивчення проблематики, у філософії права відсутні її комплексні дослідження. Тут доречно, звичайно, згадати філософсько-правову екстраполяцію феномену правосуддя, яку провів Вячеслав Бігун, виклавши основи філософії правосуддя як судового здійснення ідеї права. Однак це тільки підтверджує, що обрана для дисертації тема і надалі залишається актуальною, а проведені дослідження має усунути цю прогалину й дати вагомі теоретичні та практичні результати.

Відповідність дисертаційної роботи сучасним вимогам науки і практики. Дисертація Ватаманюк Любові Василівни відповідає Пріоритетним напрямам розвитку правової науки на 2016–2020 роки, що затверджені Постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року, Плану заходів із виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 року №213-р, а також плану науково-дослідної роботи кафедри теорії та філософії, конституційного та міжнародного права Національного університету

«Львівська політехніка» на 2015–2020 роки, що був укладений в межах теми науково-дослідних робіт «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, обумовлюється передусім тим, що завдання дослідження та методологія виконаної роботи, а також її науковий інструментарій цілком відповідають вимогам, що ставляться до такого рівня кваліфікаційних наукових робіт. Об'єкт і предмет дослідження визначені коректно та співвідносяться між собою як ціле й частина. Основні положення і структурні елементи дисертації взаємоузгоджені та відтворюють єдину логічну концепцію. Структура роботи теоретично обґрунтована та відповідає сформульованій меті та поставленим завданням дослідження. Належному обґрунтуванню авторських висновків сприяло використання широкого спектру джерельної бази (305 найменувань), у яких відображено різні аспекти проблематики.

Дослідження має міждисциплінарний характер, оскільки виконане на межі теорії та філософії права, конституційного права та інших галузевих правових дисциплін, тому деякі моменти дослідження потребують додаткового пояснення під час захисту роботи, але це здебільшого характерно для робіт такого виду.

Дисертаційна робота засвідчує вільне володіння авторкою матеріалом за темою дослідження та кваліфіковане й диференційоване використання джерел. Авторка звертається до авторитетних позицій, ідей та положень відомих науковців, науково коректно їх інтерпретує, подає власні обґрунтовані позиції з різних аспектів проблеми.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення авторкою норм академічної доброчесності. У роботі наявні коректні посилання на джерела інформації при використанні ідей, розробок, тверджень, відомостей, дотримано вимоги законодавства про авторське право, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності дисертантки, належно використано методи наукового дослідження.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, які виносяться на захист, полягає в тому, що робота Л. В. Ватаманюк є однією із перших наукових розвідок ціннісного виміру інституту правосуддя в Україні. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку положень та наукових висновків, зокрема: встановлено конструктивний комплексний характер філософсько-правової природи інституту правосуддя, по-перше, як особливого ціннісно-нормативного феномену, що поєднує в собі сферу цінностей (аксіосферу) та сферу норм (нормосферу); по-друге, як середовища утвердження справедливості, рівності та гуманізму в межах закону, тобто вагомій складовій побудови й розвитку ціннісної структури правової реальності.

Сформульовано основні напрями реалізації гендерної рівності у сфері правосуддя в Україні, зокрема наголошено, що: 1) програми гендерної рівності мають реалізовуватись у поєднанні з правовими та інституційними реформами; 2) гендерна модернізація покликана змінити гендерну відповідальність і сприяти позитивним змінам у сфері правосуддя; 3) ефективність правосуддя потребує певного сортування судових справ в умовах суспільно-політичної кризи, наприклад, з урахуванням їх екстреності й тривалості; 4) оцінка судових заходів з огляду на пандемію має враховувати ймовірність непередбачених негативних наслідків; 5) пріоритет у забезпеченні системи правової допомоги суб'єктам правосуддя необхідно надавати на основі їхніх реальних потреб; 6) ставлення до рішень ЄСПЛ щодо гендерної дискримінації має бути не як до декларативних положень, а як до ефективного механізму правового захисту; 7) гендерний критерій організації правосуддя варто імплементувати з позитивного іноземного досвіду тощо.

На увагу й обговорення заслуговують також ті положення, які, вже будучи відомими в теорії та філософії права, у рецензованій роботі набули вдосконалення та одержали свій подальший розвиток. Загалом репрезентовані авторкою елементи наукової новизни, що виносяться на захист, є достатніми для такого рівня наукової роботи.

Практичне значення отриманих результатів, викладених у дисертації

Л. В. Ватаманюк, підтверджується тим, що вони можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – для подальшого теоретичного й філософсько-правового осмислення ціннісного виміру інституту правосуддя в Україні та для нових досліджень, зокрема, наприклад, проблеми гендерної рівності у правосудді та правосуддя перехідного періоду; у правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного національного процесуального законодавства; у правозастосовній діяльності – для оптимізації практики правосуддя та підвищення професійності суддів; в освітній діяльності – для організації та забезпечення викладання таких навчальних дисциплін як «Філософія права», «Загальна теорія держави і права», «Юридична деонтологія», «Юридична етика», «Соціологія права», «Судова етика» та інших галузевих правових дисциплін, а також для підготовки навчально-методичної літератури.

Апробація результатів дослідження. Л. В. Ватаманюк у процесі дослідження попередньо оприлюднила основні результати у 22-х наукових публікаціях, з них 5 – це статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у науковому періодичному виданні іншої держави (*Visegrad Journal on Human Rights, Словаччина*), 16 – публікації у збірниках тез наукових конференцій, які констатують апробацію результатів дисертації.

Оцінка змісту дисертації. Виходячи з поставленої мети і завдань, дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку (списку публікацій здобувачки за темою дисертації). Загальний обсяг дисертації – 234 сторінки, з яких основний текст – 183 сторінки.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, відображено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету й завдання, а також об'єкт і предмет дослідження; описано методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів; подано інформацію про особистий внесок здобувачки та апробацію результатів дослідження; відтворено структуру та обсяг дисертації.

Дослідивши зазначену наукову проблематику, Л. В. Ватаманюк пропонує нові авторські положення, а також додатково обґрунтовані й удосконалені результати науковців-попередників. Так, у *підрозділі 1.1. «Стан наукової розробки досліджуваної проблеми»* (с. 31 – 43) здійснено огляд спеціальної літератури, проаналізовано теоретичні погляди вчених щодо дефініції «правосуддя», зокрема дослідниця вважає необґрунтованим визначення правосуддя як «судової влади» чи «судочинства», позаяк кожна з цих категорій має власну площину. Ґрунтовний аналіз стану наукової розробки досліджуваної проблеми дозволяє авторці висновувати, що саме достеменне філософсько-правове осмислення феномену правосуддя дозволить уникнути правових помилок, подолати нинішні проблеми у цій сфері та визначити пріоритети перспективного розвитку інституту правосуддя в Україні.

У *підрозділі 1.2 «Методологічні засади дисертаційного дослідження»* (с. 43 – 59) обґрунтовується, що основними принципами, які в органічному поєднанні забезпечують виконання завдань дисертації, є: об'єктивність, детермінізм, історизм, єдність історичного й логічного, обґрунтованість, комплексність, системність, цілісність, несуперечливість, рефлексивність, деідеологізація, зв'язок теорії та практики. Такий підбір методологічно-засадничого інструментарію забезпечив максимально різноплановий підхід до вивчення задекларованої тематики.

У *підрозділі 1.3. «Генезис філософсько-правових уявлень про феноменологію правосуддя»* (с. 59 – 75) авторка наголошує, що проблемою правосуддя цікавилися філософи різних часів, а вже на основі їхніх досліджень сформувався сучасне розуміння правосуддя та принципів його розвитку. Однак Л. В. Ватаманюк зауважує, що деякі проблеми і надалі залишаються актуальними, зокрема для України, з огляду на тривалі реформи правосуддя, що зумовлено очікуванням суспільства в досягненні суддівської справедливості. Запропоновано авторський підхід до дефініції «правосуддя» як соціальної цінності, визначальної мети й конститутивного напрямку розвитку держави, що реалізовується виключно судами на основі принципів

верховенства права, справедливості, рівності та гуманізму задля гарантування суспільних інтересів і забезпечення прав, свобод та інтересів кожної людини.

У підрозділі 2.1 «Верховенство права як фундаментальний принцип правосуддя» (с. 79 – 91) дисертантка акцентує на тому, що верховенство права дедалі впевненіше стає невіддільним атрибутом правосуддя в Україні, що гарантує й забезпечує його практичне функціонування за соціальним призначенням. Л. В. Ватаманюк стверджує, що інститут правосуддя апіорі зобов'язаний діяти виключно на засадах цього фундаментального принципу юридичної практики, який легалізується позитивним правом. При цьому дослідниця визначає низку характерологічних ознак присутності верховенства права в інституті правосуддя, як-от: людиноцентризм; захист прав і свобод людини; розумність; доведеність; загальнообов'язковість; верховенство Конституції.

У підрозділі 2.2 «Справедливість як основна правова цінність у здійсненні правосуддя» (с. 91 – 114) авторка визначає ціннісну природу самого інституту правосуддя як такого, що проявляється у захисті основних прав і свобод людини та має суттєве значення для забезпечення правових засад у судовому рішенні. З огляду на це, мабуть, слухною є пропозиція Л. В. Ватаманюк стосовно доповнення переліку основних засад судочинства (ст. 129 Основного Закону України) принципом справедливості, позаяк саме він є фундаментальним у здійсненні правосуддя і саме ця ідеологія чітко простежується також у процесуальних кодексах України, а також у міжнародних стандартах гарантування права на справедливий суд. Як стверджує дослідниця, це дозволить суду в складних випадках застосовувати справедливість покарання чи відновлювати порушену справедливість. Окрім цього, вона пропонує у всіх процесуальних кодексах України передбачити справедливість як одну із загальних засад провадження, обов'язково встановивши її застосування у сукупності зі засадою верховенства права, позаяк нині існує проблема її законодавчого визначення.

У підрозділі 2.3 «Категорія рівності у здійсненні правосуддя» (с. 114 – 135) дисертантка обґрунтовує, що рівність у здійсненні правосуддя слід

розуміти як загальну настанову щодо однакового застосування судом закону до всіх, без винятку, учасників судового процесу; щодо неупередженого ставлення суду до них; щодо забезпечення їм рівних процесуальних прав і недискримінацію (рівність учасників справи перед законом й судом); а також як збалансованість процесуальних можливостей сторін щодо представлення своєї позиції у справі перед судом (тобто, принцип поєднання начал рівноправності сторін і гарантування та забезпечення балансу рівних правових можливостей). На основі аналізу й зіставлення концептуальних підходів до розуміння категорії рівності авторка дисертації стверджує, що вона виступає фундаментальною основою сучасної концепції справедливого правосуддя.

У підрозділі 3.1 *«Проблеми впливу гендерної рівності при здійсненні правосуддя в Україні»* (140 – 163) вказується на те, що визнання гендерної рівності в Україні як ключового аспекту сталого розвитку вимагає запровадження політики гендерної інтеграції в усіх сферах, в тому числі у системі правосуддя, де необхідно розпізнавати гендерні аспекти при вирішенні конкретної справи; ідентифікувати ситуації і дії, які є дискримінаційними; виявляти випадки, коли порушення прав і законних інтересів особи є результатом дії дискримінаційних положень національного законодавства чи нейтральних законодавчих положень, що у практичній площині призводять до дискримінаційних наслідків, а також гендерних стереотипів, крізь призму яких застосовується законодавство.

У підрозділі 3.2 *«Особливості правосуддя перехідного періоду в умовах війни на Сході України»* (с. 163 – 178) з метою ефективного забезпечення всіх етапів правосуддя перехідного періоду в контексті воєнних дій на Сході України авторка запропонувала: провести ґрунтовний аналіз принципів і позитивного досвіду впровадження моделей правосуддя перехідного періоду, які реалізуються у зарубіжних країнах; здійснити належну фахову оцінку основних проблем України, що стосуються сфери провадження правосуддя в умовах перехідного періоду; всебічно проаналізувати елементи правосуддя перехідного періоду, що вже імплементовані у діяльність державних органів

влади в нашій країні; оцінити ресурси та визначити програми, що можуть бути залучені до імплементації правосуддя перехідного періоду в Україні.

У підрозділі 3.3 «Потенціал міжнародних інституцій в процесі правосуддя перехідного періоду» (с. 163 – 187) з'ясовано, що основна роль міжнародних інституцій у так званому перехідному правосудді полягає в тому, що у випадку невиконання державою міжнародних зобов'язань щодо притягнення винних до відповідальності, міжнародне співтовариство може застосувати заходи для забезпечення реалізації такого правосуддя. Однак міжнародне втручання у механізми «перехідного» правосуддя певної держави не завжди є перевагою, позаяк не завжди адекватно сприймається локальним соціумом, а натомість розуміється як іноземна експансія.

Поряд із низкою успішних напрацювань авторки, в дисертації міститься декілька дискусійних положень, які вимагають додаткових пояснень. Зокрема:

1. На с. 38 дисертації дослідниця зазначає, що у розуміння правосуддя вчені закладають різні смисли, зокрема: «владний смисл» – правосуддя як певна форма здійснення судової влади; «правореалізаційний смисл» – правосуддя є судовим здійсненням права; «резолютивний смисл» – правосуддя є формою судового вирішення конфлікту; «балансуючий смисл» – правосуддя є способом збалансування суспільних відносин; «правозахисний смисл» – правосуддя актуалізується у сучасній правничій доктрині як судовий захист. Попри це, вона не сформулювала власну позицію щодо підтримки чи заперечення будь-якого із наведених підходів. Тож, очевидно, варто це озвучити під час захисту дисертаційної роботи.

2. У підрозділі 2.2 авторка стверджує, що справедливість є основною правовою цінністю у здійсненні правосуддя, але водночас не визначає її загальних принципів (засад, ідей, позицій, положень та ін.), що повинні застосовуватися в інституті правосуддя. Цей аспект дисертації також потребує додаткового обґрунтування та деталізації.

3. Аналізуючи правові проблеми впливу гендерної рівності у здійсненні правосуддя в Україні (с. 148 – 151), здобувачці було б цілком доречно

запропонувати ефективні чи хоча б імовірні шляхи вирішення цих проблем та відобразити їх у роботі з урахуванням міжнародного досвіду.

4. Загалом погоджуючись із запропонованими Л. В. Ватаманюк пропозиціями щодо ефективного забезпечення всіх етапів правосуддя перехідного періоду у контексті воєнних дій на Сході України (с. 178), хотілося б, щоб авторка доповнила їх більш практичними рекомендаціями, зважаючи на значне загострення сучасної ситуації.

Попри викладені зауваження і побажання щодо змісту дисертації, треба зазначити, що дисертантка досягла поставленої наукової мети й упоралася з усіма завданнями дослідження. Робота Ватаманюк Любові Василівни на тему «Інститут правосуддя в Україні: ціннісний вимір» є цілісним та оригінальним дослідженням, а здійснений нею науково-творчий пошук заслуговує на увагу й підтримку наукової спільноти.

Загальний висновок. Вищенаведене дозволяє визнати дисертацію на тему «Інститут правосуддя в Україні: ціннісний вимір» завершеним самостійним дослідженням, що відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, який затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року №167 (з подальшими змінами), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40. А отже, авторка цієї дисертації **Ватаманюк Любов Василівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».**

Офіційний опонент:

проректор Львівського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

[Handwritten signature]
Ольга БАЛИНСЬКА